

DOI: <https://doi.org/10.36719/2789-6919/20/81-84>**Əli Rəhimov**

Bakı Dövlət Universiteti

magistrant

rahimov_ali@inbox.ru

ABŞ-IN LATİN AMERİKASINA XARİCİ MÜDAXİLƏSİ

Xülasə

ABŞ-ın Latın Amerikasına xarici müdaxiləsi onilliklər ərzində əhəmiyyətli və mübahisəli məsələ olmuşdur. Birləşmiş Ştatlar müxtəlif səbəblərə, o cümlədən siyasi, iqtisadi və strateji maraqlara görə Latın Amerikasını ölkələrinə həm açıq, həm də gizli şəkildə müdaxilə etməkdə uzun tarixə malikdir. Bu elmi məqalədə ABŞ-ın Latın Amerikasına xarici müdaxiləsinin tarixi təhlili, bu cür müdaxilələrin əsas hadisələri, motivləri və təsirləri araşdırılır. Bu Birləşmiş Ştatların müdaxilələrinin Latın Amerikasının siyasi və iqtisadi mənzərəsini necə formalaşdırdığını və Birləşmiş Ştatlar ilə Latın Amerikasını ölkələri arasındakı münasibətlərə necə təsir etdiyini vurğulayır. Tədqiqat ABŞ-ın Latın Amerikasına müdaxiləsi və onun əsas səbəbləri ilə məhdudlaşmışdır. Araşdırmada iqtisadi faktorlar, ideoloji narahatlıqlar və narkotikə qarşı mübarizənin ABŞ-ın Latın Amerikasına qarşı müdaxilə siyasətini formalaşdıran amillərdən olduğu vurğulanır.

Açar sözlər: ABŞ, Latın Amerikasını, xarici siyasət, iqtisadi amillər, ideoloji amillər

Ali Rahimov

Baku State University

master student

rahimov_ali@inbox.ru

The foreign intervention of the United States in Latin America

Abstract

The foreign intervention of the United States in Latin America has been a significant and contentious issue for decades. The United States has a long history of intervening in Latin American countries, both overtly and covertly, for various reasons, including political, economic, and strategic interests. This scientific article provides a historical analysis of the foreign intervention of the United States in Latin America, examining key events, motives, and impacts of such interventions. It highlights how The United States interventions have shaped the political and economic landscape of Latin America and influenced the relationship between the United States and Latin American countries. The paper is restricted in the interfere of USA and causes under that. The paper supports that economic factors, ideologic worries, and fight against drug are the shaping factors of interfering policy of USA on Latin America.

Keywords: USA, Latin America, foreign policy, economical factors, ideological factors

Giriş

ABŞ-ın xarici siyasətini ümumiyyətlə regionlardan və zamandan asılı olaraq fərqləndirmək olar. Bu siyasət 19-cu əsrin əvvəllərindən Monro Doktrinası ilə əsaslanırsa da, Soyuq Müharibə boyu müxtəlif doktrinalarla formalaşmağa davam etdi. Digər sistemlərlə müqayisədə ABŞ-ın xarici siyasətinin müəyyən edilməsində dövlət strukturunun əhəmiyyəti kifayət qədər yüksəkdir. ABŞ siyasi sistemində Prezident, Müdafiə Departamenti, Dövlət Departamenti, Ticarət Departamenti, Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsi, lobbilər qrupları xarici siyasətin müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır (Cox, Michael, Stokes, Doug, 2008: 8).

Bu kontekstdə ABŞ xarici siyasətini bir çox coğrafiyada öz maraqlarına uyğun formalaşdırsa da, ümumi mənada bəzi bölgələrdə müdaxiləçi bir üsul sərgiləyir. Bu siyasətin hədəf bölgələrindən biri də ABŞ-ın cənubunda yerləşən Latin Amerikası ölkələridir. Bu ölkələrdən Meksika, Braziliya və Argentina Latin Amerikası əhalisinin üçdə ikisini, Venesuela və Kolumbiya isə qalan əhalinin əksəriyyətini təşkil edir.

ABŞ-ın Latin Amerikası siyasətinin tarixi prosesinə nəzər saldıqda onun təxminən 200 il əvvələ söykəndiyini görmək olar. Günümüzədək bu regionda mövcudluğunu davam etdirən ABŞ Latin Amerikası siyasətində Monro doktrinasını əsas rəhbər götürmüşdür. 1823-cü ildə müstəmləkəçi Avropa dövlətlərinə qarşı elan edilmiş doktrina Latin Amerikası qitəsinin koloniyalaşdırılmasına qarşı çıxsa da, regionu ABŞ-ın təsir dairəsinə daxil etmişdir. Nəticədə, ABŞ Latin Amerikası ölkələrindən, xüsusən də Meksikadan sərhədlərini gah döyüşərək, gah da torpaq satın alaraq genişləndirmişdir. Sonrakı illərdə bu ekspansionist siyasətdən əl çəkərək, hərbi, iqtisadi və siyasi müdaxilələr şəklində müxtəlif siyasətlər həyata keçirmişdir (Blouet, Brian, Blouet, Olwyn, 2009: 105).

Soyuq Müharibənin başlaması ilə ABŞ-ın qitəyə marağı sovet siyasətləri çərçivəsində formalaşmış, Soyuq Müharibə dövründə isə Cənubi Amerika və Karib hövzələrində Sovet təhlükəsinə qarşı Milli Təhlükəsizlik Şurasının hesabatı (MTŞ 68) çərçivəsində xarici siyasət müəyyən edilmişdir (3). Bu dövrdə ABŞ-ın bölgədəki məqsədi SSRİ-nin ideologiyasının yayılmasının qarşısını almaq və bununla yanaşı iqtisadi investisiyalarının təhlükəsizliyini təmin etməyə çalışmaq idi. Soyuq Müharibədən sonra ABŞ yeganə super güc olaraq qaldığı üçün Latin Amerikasına maraq azaldı. 2000-ci illərlə birlikdə bölgəyə maraq yenidən artdı, lakin 11 sentyabr hücumları bu marağın başqa bölgələrə keçməsinə səbəb oldu. Bu dəyişikliklərdə ABŞ-ın pragmatik quruluşu ön plana çıxır. Xarici siyasətdəki bu dəyişikliklərə baxmayaraq, demokratiya və insan haqları kimi anlayışları müdafiə edən ABŞ-ın ümumiyyətlə Latin Amerikasında müdaxiləçi bir siyasət sərgilədiyini görmək olar. Buna görə də ABŞ öz maraq və mənafeələrinə təhlükə yaradan problemlərin həlli üçün müdaxilə etməkdən çəkinməmişdir.

ABŞ Latin Amerikası ölkələrinə siyasi və hərbi müdaxilə etmək üçün daha çox bu ölkələrin ordularından istifadə etmişdir. 20-ci əsrin başlanğıcından bugünə qədər Latin Amerikasında ABŞ-ın dəstəyi ilə 40-dan çox ölkədə ordu tərəfindən hökumət çevrilişi edilmiş (Khanna, Parag, Akbaş, Elif, Nihan, 2008: 37) və zaman-zaman seçkilərdə təxribat aparılmışdır. ABŞ Latin Amerikasına ordudan başqa iqtisadi vasitələrlə, xüsusən də kapital sahiblərini dəstəkləməklə, onların vasitəsilə hökumətlərə təzyiq göstərməklə müdaxilələr etmişdir. Bu dövrdə sovet əleyhinə təbliğat vasitəsi kimi istifadə edilən media da mühüm müdaxilə vasitəsi kimi ortaya çıxmışdır.

Bu araşdırmada İkinci Dünya Müharibəsindən bu günə qədər ABŞ-ın Latin Amerikasına qarşı müdaxiləçi siyasətləri vurğulanacaq. Aparılan araşdırma nəticəsində təhlükəsizlik qavrayışı, siyasi faktorlar, ideoloji narahatlıqlar, kommersiya və iqtisadi amillər və narkotikə qarşı mübarizə müdaxilənin əsas səbəbi kimi görünür. Bu məqalə üzrə yalnız üç amil seçilərək mövzu araşdırılmışdır. Bunlar; iqtisadi amillər, ideoloji amillər və narkotikə qarşı mübarizə. Tədqiqat prosesində ilkin mənbələrdən və bu sahədə yazılmış müxtəlif əsərlərdən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın birinci hissəsində iqtisadi amillər, ikinci hissədə ideoloji amillər, üçüncü hissədə isə narkomaniya ilə mübarizənin araşdırılmasından sonra nəticə hissəsi ilə araşdırma yekunlaşacaq.

İqtisadi amillər. İqtisadi cəhətdən ABŞ-Latin Amerikası münasibətlərinə nəzər saldıqda onların kifayət qədər inkişaf etdiyini görə bilərik. ABŞ 1940-cı illərdən etibarən kommunist quruluşunu sıxışdırmaq üçün bu ölkələrə sərmayə qoymuşdur. Məsələn, o, Mərkəzi Amerikada banan, şəkər, dəmir yolu, Peru, Trinidad, Venesuela və Kolumbiyada neft, Çilidə misə sərmayə qoymuşdur. Xüsusilə Latin Amerikası neft və neft məhsulları ticarətində mühüm mövqeyə malikdir. Çünki ABŞ-ın idxal etdiyi məhsullar arasında neft birinci yerdədir. Bu neftin 30 faizi Latin Amerikasıdan gəlsə də, təkcə Venesuela ABŞ-ın dördüncü ən böyük neft tədarükçüsüdür. İdxal olunan neftin 20 faizinin Yaxın Şərqdən idxal edilməsi ilə müqayisədə bu rəqəm kifayət qədər yüksəkdir (O'Neil, Shannon, 2008: 60).

Latın Amerikasına qoyulan investisiyalar nəticəsində kənd təsərrüfatı, sənaye, maliyyə bazarları, idxal-ixrac ticarəti, ticarət donanması və dəmir yolları sektoru ABŞ tərəfindən nəzarət edilməyə başlanmış, həmçinin Cənubi Amerika və Karib hövzəsi Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fondu vasitəsilə borclandırılaraq ABŞ-dan asılı vəziyyətə gətirilmişdir. ABŞ Monro doktrinasına görə bütün region ölkələri üzərində söz sahibi olmaq hüququnun yalnız ona aid olduğunu düşünərək bu ölkələrə müdaxilə siyasətini həyata keçirmiş və bir çox Latın Amerikas ölkələrində hərbi çevrilişləri dəstəkləmişdir (Gilbert, Steven, 2008: 148).

Bu məqamda ABŞ ən böyük kommersiya tərəfdaşlarından biri olan region ölkələri üzərindəki hakimiyyətini saxlamaq üçün addımlar atmağa çalışır. Həm regional təşkilatlara, həm də bəzi ölkələrin ayrı-ayrı siyasətlərinə qarşı müdaxilə variantından istifadə edir. Əslində ABŞ-ın hər hansı bir global şirkəti Latın Amerikas ölkəsində sıradan çıxırsa və ya milliləşdirilirsə, onun maraqları həmin ölkəyə müdaxilə etməklə qorunur.

İdeoloji amillər. Soyuq Müharibə illərində Sovet İttifaqının məqsədi Latın Amerikasına və bir çox başqa ölkələrdə kommunist rejimi quraraq ABŞ-a qarşı ideologiyasını yaymaq olarkən, ABŞ isə demokratik rejimlər qurmağı hədəfləmişdir. Bu səbəbdən 1950-ci illər marksist düşüncənin Latın Amerikasına hakim olmağa çalışdığı illər idi. Bu illərdə ABŞ Latın Amerikas ölkələrində solçu hökumətlərə qarşı sağçı qrupları dəstəkləmiş, onların demokratik quruluşlarının inkişafını təşviq etmiş, siyasi partiyaları, qeyri-hökumət təşkilatlarını və digər təşkilatları ABŞ-ın xarici siyasəti və global kapitalizmi ilə integrasiya etmək üçün hər şəkildə cəhd göstərmişdir. Bu məqsədlə ABŞ bu ölkələrin siyasi sisteminə USAID (ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyi) və NED (Demokratiyaya Milli Yardım Təşkilatı) kimi təşkilatlar vasitəsilə maliyyə dəstəyi göstərmiş və digər qeyri-hökumət təşkilatlarına da yardım etmişdir. Bundan əlavə, Latın Amerikas ölkələrinin daxili siyasətinə başqa bir güc və ya güclərin daxil olması ABŞ üçün təhlükə olaraq dəyərləndirilmişdir. Bu təhlükə 19-cu əsrin əvvəllərində İspaniya, II. İkinci Dünya Müharibəsi illərində Almaniya, Soyuq Müharibə illərində isə SSRİ hesab edilmişdir (Roskin, Michael ve Berry, Nicholas, 2014: 228).

Narkotikə qarşı mübarizə. SSRİ təhlükəsinin sona çatması ilə ABŞ-ın Latın Amerikasına marağı azalsa da, bu dövrdə ortaya çıxan yeni problemlərə görə ölkələrin daxili işlərinə qarışma üsulu ilə problemlərin həlli yolları axtarılmışdır. Bu problemlərdən biri də şübhəsiz ki, narkotikə qarşı mübarizə olmuşdur. Lakin ABŞ-ın narkotikə qarşı mübarizə siyasəti bəzi Latın Amerikas ölkələrini narahat etmişdir. Belə ki onlar narkotiklərin leqallaşdırılmasının tərəfdarıdır.

ABŞ-ın narkotikə qarşı mübarizədə həyata keçirdiyi üsullar narkotik maddələrin qaçaqmalçılığının və istehlakının azalmasına istiqamətlənsə də, bunun bəzi Latın Amerikas ölkələrinə qarşı həyata keçirilən müdaxilə siyasətlərinə bəhanə olduğu ortaya çıxmışdır. Bu səbəbdən onun siyasətinə Latın Amerikasında şübhə ilə yanaşılır.

Nəticə

Yuxarıda qeyd edilən əsaslandırma Soyuq Müharibə dövründən bəri bir çox Latın Amerikas prezidentlərinin hərbi çevrilişlərlə devrildiyi bir şəraitdə ABŞ-ın müdaxilə siyasətinə pərdə kimi xidmət etməkdə davam edir. Bu gün Braziliya kimi bir neçə dövlətdən başqa, digər Latın Amerikas ölkələri xarici müdaxilə, işsizlik, aşağı həyat şəraiti, antidemokratik şərait səbəbindən iqtisadi, siyasi və hərbi cəhətdən inkişaf edə bilməyib, hətta ABŞ-dan asılı vəziyyətə düşüblər. Görünən odur ki, bu ölkələrin daxili işlərinə qarışıqca geridə qalmış inkişaf və siyasi qeyri-sabitlik davam edəcək.

Ədəbiyyat

1. Cox, Michael, Stokes, Doug. (2008). US Foreign Policy, New York, Oxford University Press, 8 p.
2. Blouet, W., Brian, Blouet, W., Olwyn. (2009). Latin America and The Caribbean, Systematic and Regional Survey. ABD, 105 p.
3. <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/NSC68>.

4. Khanna, Parag, Akbaş, Elif, Nihan. (2008). Yeni Dünya Düzəni, Pegasus Nəşrləri, İstanbul, 37 p.
5. Neil, O., Shannon, K. (2008). U.S.-Latin America Relations: A New Direction for a New Reality, 60 p.
6. Gilbert., Steven. (2008). "The U.S. Policy of Democracy Promotion in Latin America" Senior Honors Theses, 148 p.
7. Roskin, Michael, G., Berry, Nicholas, O. (2014). International relations, Address Publications, İstanbul, 228 p.

Göndərildi: 04.02.2023

Qəbul edildi: 05.04.2023